

Antoni Dragan

Muzeum X Pawilonu Cytadeli Warszawskiej
Oddział Muzeum Niepodległości w Warszawie

Pamiętamy o Wrześniu 1939 roku!

Koniec wakacji 1939 roku był w Polsce szczególnie. Można powiedzieć, że do gorącej atmosfery w salonach i gabinetach dyplomatycznych dostosowała się tego lata także i pogoda. Piękne i ciepłe lato sprzyjało wielu masowym wydarzeniom i państwowym uroczystościom. W czerwcu obchodzone były Dni Morza, w lipcu świętowano rocznicę zwycięstwa pod Grunwaldem, a w sierpniu kolejną rocznicę wygranej Bitwy Warszawskiej 1920 roku. Także w sierpniu fala niespotykanych upałów spowodowała, że nawet woda w rzekach i jeziorach była gorąca. Tysiące ludzi szukało w niej ochłody, dlatego pełne były plaże, od Bałtyku, aż po Zakopane i Zaleszczyki. Zapiski meteorologiczne informują nas, że średnia temperatura sierpnia 1939 roku na ziemiach polskich była najwyższa od 93 lat, czyli od 1846 roku! W ten sposób przyroda „żegnała” powersalski świat, który już niebawem miał lec w gruzach.

Dla dopełnienia tego obrazu trzeba pokazać także zupełnie inny wymiar i oblicze tego lata. W całej Polsce tysiące ludzi korzystało wówczas ze szkoleń obrony przeciwlotniczej oraz z zajęć uczących udzielania pierwszej pomocy prowadzonych przez PCK. Z kolei prezydent, rząd i wojsko z ogromnym nasileniem propagowały hasło, że cały naród jest zjednoczony z armią, a armia z narodem. Praktycznym wyrazem poparcia była ogromna ofiarność społeczeństwa okazywana w darowiznach dokonywanych na rzecz Funduszu Obrony Narodowej. Przyjmowano nie tylko pieniądze, ale i nieruchomości oraz kosztowności, a nawet zboże. Przekazywano darowizny dla Funduszu Obrony Morskiej, przeznaczonego na rozbudowę Marynarki Wojennej.

Z pieniędzy pochodzących ze zbiórek kupowano dodatkowy sprzęt dla wojska. Zbliżał się piątek 1 września 1939 roku i tak jak wcześniej od wielu lat, miał się w Polsce rozpocząć nowy rok szkolny.

Również 1 września 1939 roku pogoda nad Polską była bardzo ładna, od rana było ciepło, a w ciągu dnia temperatura osiągnęła 25 stopni. Gdy o 4.40 niemieckie bomby spadały na śpiący jeszcze Wieluń, temperatura wynosiła już 15 stopni, a na niebie było bardzo mało chmur, co niestety ułatwiało działania niemieckiemu lotnictwu. Niedługo później, bo o 4.45 rozpoczęło się uderzenie na półwysep Westerplatte. O tym, że zaczęła się napaść Niemiec na Polskę Polskie Radio poinformowało dopiero o godz. 6.30. Wtedy właśnie dyżurny spiker Warszawy I Zbigniew Świętochowski zerwał plombę w szafie, w której znajdowała się przygotowana specjalnie na tę okoliczność płyta. Nieznany powszechnie fakt jest, że nagrano ją już 30 sierpnia na polecenie Sztabu Generalnego. Tego dnia dziennikarz Polskiego Radia Józef Małgorzewski został wezwany do pracy, odebrano od niego przysięgę i dostał do nagrania tekst zaczynający się od słów „A więc wojna...”. W odbiornikach radiowych rozbrzmiało wycie syren, a następnie słuchacze usłyszeli komunikat o wkroczeniu wojsk niemieckich do Polski: „A więc wojna! Z dniem dzisiejszym wszelkie sprawy i zagadnienia schodzą na plan dalszy. Całe nasze życie, publiczne i prywatne przestawiamy na specjalne tory, weszliśmy w okres wojny. Cały wysiłek narodu musi iść w jednym kierunku. Wszyscy jesteśmy żołnierzami. Musimy myśleć tylko o jednym – walka aż do zwycięstwa!”.

Wojska niemieckie, bez wypowiedzenia wojny, uderzyły na Polskę, a jednocześnie z Niemcami ruszyła przeciw Polsce słowacka Armia Polowa Bernolak. Szanse w tej wojnie nie były jednak równe z bardzo wielu powodów. Także i dlatego, że licząca 35 mln ludności Polska, choć zmobilizowała prawie milionową armię, nie miała zbyt wielu szans przeciwko armii kraju liczącego blisko 80 mln osób, po aneksjach dokonanych w 1938 roku. Te nierówne siły militarne, niedotrzymanie przez naszych sojuszników ustaleń traktatów bardzo szybko spowodowały że niestety trafne i prorocze okazały się słowa sejmowego wystąpienia ministra Józefa Becka z 5 maja 1939 roku, który odrzucając niemieckie żądania, zakończył je słowami: „My w Polsce nie znamy pojęcia pokoju za wszelką cenę. Jest jedna tylko rzecz w życiu ludzi, narodów i państw, która jest bezcenną. Tą rzeczą jest honor”.

Katalog *A jednak wojna... Wojna obronna 1939 w zbiorach Muzeum Niepodległości* wydany został w 2023 roku przez Muzeum Niepodległości [ISBN 978-83-67398-40-4], ma objętość 58 stron. Na okładce wykorzystany został fragment plakatu Adama Siemaszki *DO BRONI/ ZWARCI / I ZJEDNOCZENI /ZWYCIĘŻYMY / WROGA!* Recenzje naukowe katalogu przygotowali: dr Beata Michalec, dr Krzysztof Bąkała, koordynacją pracy redakcyjnej i administracyjnej zajmowali się Maciej Jakubowski i Łukasz Żywek, redakcję językową wykonała Katarzyna Skorupa-Malińska, fotografie obiektów przygotowała Anna Kowalska, a projekt graficzny Natalia Roszkowska.

Katalog towarzyszył wystawie, pod tym samym tytułem, prezentowanej w Galerii Trasy W-Z, która trwała od 14 sierpnia do 4 września 2023 roku, a 20 września 2023 odbył się jej wernisaż w Galerii Plakatu Muzeum Niepodległości. Na wystawie zaprezentowano 19 plakatów i obwieszczeń ze zbiorów Muzeum Niepodległości w Warszawie. Wszystkie zostały w katalogu szczegółowo opisane. W większości przypadków podane są nazwiska autorów, data wykonania oryginału/kopii, wymiary, technika, rodzaj materiału oraz numer inwentarzowy.

Prezentację plakatów poprzedza prolog, którym jest wiersz Józefa Barana pt. *Dnia 1 września* (z tomu *Pędy i pęta*, Kraków 1984). Ma on szczególną wymowę, jest ciągle aktualny i prawdziwy, bo mówi o paradoksach naszej historycznej pamięci i o tym, jakie są tego konsekwencje!

Wstęp do katalogu napisał Maciej Jakubowski, który koncentruje się w nim na przedstawieniu znaczenia dla naszej świadomości pamięci o Wrześniu 1939 roku. Autorem kolejnego obszernego tekstu, zatytułowanego *A jednak wojna*, jest dr Tadeusz Skoczek. Prezentuje w nim wydawniczy i wystawienniczy dorobek Muzeum Niepodległości związany z utrwalaniem pamięci o Wrześniu, pokazuje dylematy związane z definiowaniem semantycznym terminów opisujących wojnę z 1939 roku oraz omawia pozycje książkowe, podejmujące różne aspekty utrwalania pamięci i wiedzy o Wrześniu '39.

Druga część katalogu zawiera prezentację wszystkich 19 plakatów ekspozycyjnych na wystawie. Na szczególną uwagę zasługują te, które powstały w 1939 roku, bo zawierają szczególnie ładunek emocjonalnego przekazu i komunikatu dla odbiorcy. W tamtym czasie to właśnie plakaty, prasa i radio były środkiem najszybszej komunikacji i informacji. Dlatego miały tak szczególne znaczenie i są tak ważnym dokumentem czasów, w których powstawały. W katalogu zostały umieszczone następujące plakaty:

- *Silni, zwarci, gotowi. Pożyczka Obrony Przeciwlotniczej*; autor: nieznanym; datowanie: replika 1966 (oryginał, wrzesień 1939),
- *Gwałt zadawany siłą musi być siłą odparty*; autor: Henryk Tomaszewski; datowanie: 1965 (oryginał, wrzesień 1939),
- *Afisz Obywatele i Obywatelki... dot. kopania rowów w Łodzi*, podpisany przez prezydenta Jana Kwapińskiego (datowanie: 28.08.1939),
- *Obwieszczenie o mobilizacji powszechnej* (datowanie: 30.08.1939),
- *WARA!*; autor: nieznanym (datowanie: 1975, reprodukcja wg oryginału z 1939),
- *Obwieszczenie o mobilizacji 30 sierpnia 1939 r.* (datowanie: 30.08.1939),
- *DO BRONI/ ZWARCI / I ZJEDNOCZENI / ZWYCIĘŻYMY / WROGA!*; autor: Adam Siemaszko (datowanie: 1939),
- *Obywatele Rzeczypospolitej! Nocy dzisiejszej odwieczny wróg nasz...* – obwieszczenie podpisane przez prezydenta RP (datowanie: 1.09.1939),
- *Poland first to fight*; autor: Marek Żuławski (datowanie: 1939–1945),
- *Odezwa gen. Waleriana Czumy wzywająca do obrony Warszawy* (datowanie: 1939),
- *Odezwa Stefana Starzyńskiego z 8.09.1939* (datowanie: 1939),
- *Afisz z przemówieniem radiowym W. Mołotowa* (datowanie: 17.09.1939),
- *Odezwa Dowództwa Armii Warszawa o podpisaniu kapitulacji Do obywateli stolicy*; (datowanie: 29.09.1939),
- *Warsaw 1939–1944*; autor: Stanisław Lipiński; (datowanie: 1945),
- *Wrzesień 1939, tak było*; autor: Wojciech Fangor; (datowanie: 1961),
- *WARSZAWSKI WRZESIEŃ. TRADYCJE – WALKA – ODBUDOWA*; autor: Zenon Januszewski; (datowanie: ok. 1970),
- *50 ROCZNICA II WOJNY ŚWIATOWEJ. 1939–1945*; autorka: Ewa Bołuk-Zaborowska; (datowanie: 1989),
  - *IX, 17.IX 1939*; autor: Bohdan Wróblewski; (datowanie: 2009),
  - *1939*; autor: Bohdan Wróblewski; (datowanie: 2009).

Antoni Dragan

A jednak wojna... Wojna obronna 1939 w zbiorach Muzeum Niepodległości, red. T. Skoczek, Muzeum Niepodległości w Warszawie, Warszawa 2023, ss. 58.